



บทบาทของสมุหเทศาภิบาลในสมัยมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2435 – 2476
The Role of the Superintendent Commissioner in Monthon Phuket (1892 – 1933)

ชุตินา นาคปรุง¹ และลลิตา ภคเมธาวิ²
Chutima Nakprung¹ and Lalida Pakamaetavee²

¹ นักศึกษาวิชาเอกสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

² อาจารย์วิชาเอกสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2435–2476 และ 2) เพื่อศึกษาถึงบทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2435–2476 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ โดยศึกษาจากเอกสารเป็นหลัก ใช้ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรองที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งมณฑลภูเก็ตและบทบาทของสมุหเทศาภิบาลในช่วง พ.ศ. 2435–2476 ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของหลักฐานด้วยการวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตีความตามบริบททางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและเรียงเรียงเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า การจัดตั้งมณฑลภูเก็ตใน พ.ศ. 2435 เป็นผลจากการปฏิรูปการปกครองที่มุ่งรวมศูนย์อำนาจของรัฐส่วนกลาง เพื่อลดบทบาทอำนาจเจ้าเมืองเดิม และควบคุมพื้นที่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะกิจการเหมืองแร่ดีบุก สมุหเทศาภิบาลซึ่งแต่งตั้งโดยกระทรวงมหาดไทยทำหน้าที่เป็นผู้แทนรัฐในการกำกับ ตรวจสอบ และจัดระเบียบการปกครอง ส่งผลให้มณฑลภูเก็ตถูกผนวกเข้าสู่โครงสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ของไทยอย่างเป็นระบบ

คำสำคัญ: สมุหเทศาภิบาล / มณฑลภูเก็ต / มณฑลเทศาภิบาล

Abstract

The objectives of this research were: 1) to investigate the historical background of the High Commissioner (Samuhathesaphiban) in Monthon Phuket from 1892 to 1933; and 2) to examine the role of the High Commissioner in Monthon Phuket during the same period. This research employed the historical method, relying primarily on documentary analysis. Data were collected from primary and secondary sources related to the establishment of Monthon Phuket and the role of the High Commissioner between 1892 and 1933. The collected data were verified for accuracy and reliability of the evidence through historical criticism. Subsequently, the data were analyzed and interpreted within the relevant political, administrative, economic, and social contexts using content analysis, and presented through a descriptive approach. The findings reveal that the establishment of Monthon Phuket in 1892 was a consequence of administrative reforms aimed at centralizing power to the central government. The primary goals were to diminish the power of traditional local rulers and to consolidate control over areas of economic and strategic importance, particularly regarding the tin mining industry. The High Commissioner, appointed by the Ministry of Interior, served as the state's representative in supervising, inspecting, and organizing the administration. Consequently, Monthon Phuket was systematically integrated into the structure of the modern Thai nation-state.

Keywords: High Commissioner (Samuhathesaphiban) / Monthon Phuket / Thesaphiban System

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปรับปรุงระบบบริหารราชการขึ้นใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในขณะนั้นโดยใช้รูปแบบการปกครองที่อังกฤษใช้ในการปกครองพม่าและมลายูในขณะนั้น



เรียกว่าระบบเทศบาลในการปกครองส่วนภูมิภาคโดยแบ่งการปกครองออกเป็น มณฑล เมืองอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน (จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ, 2527)

การจัดตั้งมณฑลเทศบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผลมาจากการปฏิรูประบบการปกครองส่วนภูมิภาค เพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และเพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินมีความเป็นเอกภาพมากขึ้น การจัดตั้งมณฑลภูเก็เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2435 เป็นหนึ่งในผลลัพธ์สำคัญของการปฏิรูปดังกล่าว โดยมณฑลภูเก็ได้ถูกกำหนดให้เป็นศูนย์กลางการบริหารราชการในหัวเมืองปักษ์ใต้ฝั่งตะวันตก มีบทบาทสำคัญในการดูแลด้านเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่ภูเก็เป็นแหล่งผลิตแร่ดีบุกที่สำคัญของประเทศ (กรมศิลปากร, 2556)

บทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็จึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้แทนของรัฐบาลกลางในการกำกับดูแลหัวเมืองต่าง ๆ ภายในมณฑล ทั้งด้านการปกครอง การคลัง การยุติธรรม และการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยสมุหเทศาภิบาลต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ เช่น การประสานความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการส่วนกลางกับผู้นำท้องถิ่น และการจัดการกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากอุตสาหกรรมแร่ดีบุกที่เกี่ยวข้องกับชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนและชาวยุโรป (วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, 2526)

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ระหว่าง พ.ศ. 2435-2476 ซึ่งเป็นช่วงสำคัญของการปฏิรูประบบการปกครองส่วนภูมิภาคและกระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ของรัฐสยาม โดยมณฑลภูเก็เป็นกรณีศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะ ทั้งการเป็นแหล่งทรัพยากรแร่ดีบุกที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ และการมีประชากรที่หลากหลายจากการอพยพของแรงงานและชาวต่างชาติ ส่งผลให้การบริหารราชการต้องเผชิญกับความซับซ้อนทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง การศึกษานี้จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจการขยายอำนาจของรัฐส่วนกลาง การทำงานของระบบมณฑลเทศาภิบาลในทางปฏิบัติ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับท้องถิ่น ซึ่งเป็นพื้นฐานของการบริหารราชการและการพัฒนาเมืองภูเก็ในระยะต่อมา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสมุหเทศาภิบาล ในมณฑลภูเก็ พ.ศ. 2435-2476
2. เพื่อศึกษาบทบาทของสมุหเทศาภิบาล ในมณฑลภูเก็ พ.ศ. 2435-2476

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ กำหนดหัวข้อ รวบรวมหลักฐาน ประเมินคุณค่าหลักฐาน วิเคราะห์และตีความหลักฐาน เรียบเรียงและนำเสนอ โดยใช้แหล่งข้อมูลจากเอกสารเป็นหลัก ได้แก่ หนังสือนิติศาสตร์ บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เอกสารราชการ จดหมายเหตุ รายงานทางราชการ และหลักฐานร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลและบทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ ระหว่าง พ.ศ. 2435-2476 ซึ่งช่วยเสริมการทำความเข้าใจบริบทและการตีความข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้การศึกษาค้นคว้าเอกสารจากห้องสมุดบางเหนียว จังหวัดภูเก็ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล โดยแหล่งข้อมูลประกอบด้วยหนังสือนิติศาสตร์ บทความทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสารราชการ จดหมายเหตุ และรายงานทางราชการ เพื่อนำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมณฑลภูเก็ในช่วงเวลาที่กำหนด โดยคัดเลือกเฉพาะข้อมูลที่สอดคล้องกับขอบเขตและวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบตามหัวข้อที่กำหนดไว้ในแบบบันทึกข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา ร่วมกับวิธีการทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ การจัดลำดับเหตุการณ์ การเชื่อมโยงข้อมูล และการตีความข้อมูลภายใต้บริบททางการเมืองและการปกครองในสมัยการ



ปฏิรูปการปกครองหัวเมือง เพื่ออธิบายพัฒนาการและบทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตอย่างเป็นทางการ
และมีเหตุผล

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าประวัติความเป็นมาของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2435 - 2476 การเกิดขึ้นของตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตเป็นผลโดยตรงจากการปฏิรูประบบการปกครองส่วนภูมิภาคของรัฐสยามในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ภายใต้นโยบายการรวมศูนย์อำนาจของรัฐบาลกลางในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงของรัฐและพัฒนาโครงสร้างการบริหารให้สอดคล้องกับแนวคิดรัฐชาติสมัยใหม่ อันเป็นการตอบสนองต่อแรงกดดันจากการขยายอิทธิพลของชาติตะวันตกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

หลักฐานชิ้นต้นจากพระราชหัตถเลขาและประกาศทางราชการ สะท้อนให้เห็นถึงพระราชดำริในการปรับปรุงการบริหารราชการแผ่นดินให้มีความเป็นเอกภาพและสามารถควบคุมหัวเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (ดำรงราชานุภาพ, 2498) ในบริบทดังกล่าว มณฑลภูเก็ตได้รับการจัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2435 ในฐานะมณฑลแรกของภาคใต้ โดยมีพื้นฐานมาจากการรวมกลุ่มหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกซึ่งมีความสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ ดังปรากฏหลักฐานใน ประกาศจัดตั้งมณฑลภูเก็ต ที่ระบุถึงขอบเขตการปกครองและอำนาจหน้าที่ของข้าหลวงเทศาภิบาลอย่างชัดเจน (ราชกิจจานุเบกษา, 2435) พื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งผลิตแร่ดีบุกที่สำคัญของประเทศและเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลให้รัฐบาลกลางเห็นความจำเป็นในการจัดตั้งระบบการปกครองที่อยู่ภายใต้การควบคุมโดยตรงจากส่วนกลาง

การแต่งตั้งสมุหเทศาภิบาลเข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในมณฑลภูเก็ต จึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าว โดยสมุหเทศาภิบาลทำหน้าที่เป็นผู้แทนรัฐบาลกลางในการกำกับดูแลการปกครองหัวเมืองภายในมณฑลหลักฐานจากรายงานการปฏิบัติราชการของสมุหเทศาภิบาล แสดงให้เห็นถึงบทบาทในการตรวจราชการ การรายงานสถานการณ์บ้านเมือง และการกำกับการทำงานของข้าราชการท้องถิ่นอย่างสม่ำเสมอ ในระยะแรกของการจัดตั้ง ระบบสมุหเทศาภิบาลยังอยู่ในช่วงของการทดลองและปรับตัว เนื่องจากลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจของพื้นที่ที่มีความซับซ้อน มีประชากรหลากหลายเชื้อชาติ โดยเฉพาะชาวจีนซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อกิจการเหมืองแร่ดีบุกหลักฐานจากเอกสารจดหมายเหตุและรายงานราชการระบุถึงปัญหาการจัดเก็บภาษี การควบคุมแรงงาน และความขัดแย้งในพื้นที่ ซึ่งสมุหเทศาภิบาลต้องทำหน้าที่เป็นผู้ประสานระหว่างนโยบายของรัฐส่วนกลางกับสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น (กรมศิลปากร, 2556)

เมื่อระบบมณฑลเทศาภิบาลเริ่มมีความมั่นคงมากขึ้น ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 บทบาทและอำนาจของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตก็ได้รับการกำหนดให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยทำหน้าที่เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดฝ่ายปกครองในระดับมณฑล อยู่เหนือผู้ว่าราชการเมืองและข้าราชการท้องถิ่น ดังที่ปรากฏในระเบียบและคำสั่งราชการซึ่งกำหนดสายการบังคับบัญชาอย่างเป็นทางการ ส่งผลให้โครงสร้างการปกครองแบบเดิมของเจ้าเมืองและอำนาจท้องถิ่นลดความสำคัญลงอย่างต่อเนื่อง และถูกแทนที่ด้วยระบบราชการสมัยใหม่ที่มีลำดับชั้นและระเบียบแบบแผนชัดเจน

ความเป็นมาของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ต ยังมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับการปรับเปลี่ยนนโยบายการปกครองในระดับประเทศ โดยเฉพาะภายหลังการลาออกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน พ.ศ. 2454 ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งระบบการปกครองแบบ “ภาค” และการปรับโครงสร้างการบังคับบัญชาในส่วนภูมิภาค หลักฐานจากประกาศและระเบียบราชการในช่วงเวลาดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามณฑลภูเก็ตถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของภาคปักษ์ใต้ และบทบาทของสมุหเทศาภิบาลต้องปรับตัวให้สอดคล้องกับโครงสร้างอำนาจใหม่

ในช่วงปลายของระยะเวลาการศึกษา โดยเฉพาะภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ระบบมณฑลเทศาภิบาลถูกมองว่าไม่สอดคล้องกับแนวคิดการบริหารราชการแผ่นดินแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจและการปกครองในระดับจังหวัดมากขึ้น ส่งผลให้รัฐบาลประกาศยกเลิกระบบมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2476 ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2476 ซึ่งมีผลให้ตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลสิ้นสุดบทบาทลงอย่างเป็นทางการ (ราชกิจจานุเบกษา, 2476)



ด้วยเหตุนี้ สมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตจึงมิใช่เพียงผู้บริหารราชการ แต่เป็นตัวแทนของรัฐสมัยใหม่ที่
สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้จริงในพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่สำคัญทางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ของประเทศ สมุหเทศาภิบาล
ในมณฑลภูเก็ตแต่ละคนมีบทบาทแตกต่างกันไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมในช่วงเวลาที่ดำรง
ตำแหน่ง ดังนี้

1. พระยาทิพโกษา (โต โชติกเสถียร) ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2434 – 2437
เกิดเมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2387 เป็นบุตรชายคนโตของพระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (เถียน) จากตระกูลขุนนาง -
คหบดีโชติกเสถียร ซึ่งมีความเชี่ยวชาญด้านภาษี การค้า และการติดต่อกับชาวต่างชาติ ทำให้พระยาทิพโกษาได้รับ
ความไว้วางใจให้รับราชการในหัวเมืองสำคัญ ก่อนข้ามมณฑลภูเก็ต พระยาทิพโกษาเคยดำรงตำแหน่ง ผู้ว่าราชการ
เมืองนครชัยศรี และได้รับบรรดาศักดิ์เป็น พระยาสุนทรบุรีศรีพิไชยสงคราม ใน พ.ศ. 2434 พระยาทิพโกษาได้โอน
มารับราชการที่ กรมท่ากลาง และเปลี่ยนราชทินนามเป็น พระยาทิพโกษา เมื่อได้รับแต่งตั้งเป็น ข้าหลวงใหญ่มณฑล
ภูเก็ต ขึ้นตรงต่อกระทรวงกลาโหมในช่วงแรก หน้าที่หลักคือ รักษาพระราชอาณาเขต โดยในระยะแรกยังไม่ได้โปรด
ให้จัดระเบียบการปกครองภายในหัวเมือง พระยาทิพโกษาจึงเริ่มวางรากฐานระบบการปกครอง โดยแบ่งเขตเป็น
เมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน จัดตั้งคณะผู้บริหารมณฑล (กองมณฑล) วางระบบรายงานราชการ และควบคุม
การจัดเก็บรายได้จาก เหมืองแร่ ท่าเรือ และสัมปทานต่างๆ นอกจากนี้ พระยาทิพโกษายังทำหน้าที่ ตัวแทนรัฐ
ส่วนกลาง ประสานงานกับชนชั้นนำท้องถิ่น พ่อค้าจีน และบริษัทต่างชาติ เพื่อรักษาเสถียรภาพทางการเมืองและ
เศรษฐกิจในภูมิภาค พระยาทิพโกษาให้ความสำคัญในฐานะ ผู้วางรากฐานมณฑลภูเก็ต และเชื่อมโยงระบบหัวเมือง
เข้ากับระบบเทศาภิบาลใหม่ แม้ว่าจะเป็นการจัดระเบียบเบื้องต้น แต่ถือเป็นรากฐานสำคัญของการปฏิรูปการ
ปกครองส่วนภูมิภาคของสยาม พระยาทิพโกษาถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ วันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2453 ในฐานะ
สมุหเทศาภิบาลคนแรกของมณฑลภูเก็ต พระยาทิพโกษามีบทบาทสำคัญในการวางรากฐานระบบมณฑลเทศาภิบาล
โดยทำหน้าที่จัดตั้งโครงสร้างการปกครองส่วนภูมิภาคตามนโยบายของรัฐบาลกลาง ถ่ายทอดอำนาจการปกครอง
จากส่วนกลางสู่หัวเมือง และเริ่มต้นการจัดระเบียบอำนาจของเจ้าเมืองเดิมให้เข้าสู่ระบบราชการสมัยใหม่ อันเป็น
จุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านจากการปกครองแบบดั้งเดิมสู่การปกครองแบบสมัยใหม่ในมณฑลภูเก็ต

2. พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต
พ.ศ. 2435 – 2456 เกิดเมื่อ พ.ศ. 2400 ในครอบครัวต้นตระกูล ณ ระนอง ซึ่งมีภูมิหลังเป็นชาวจีนฮกเกี้ยน บิดา
ของท่านคือคอซู่เจียง ผู้ประกอบอาชีพค้าขายและรับอากรตีบในเมืองพังงาและระนอง สภากวาดล้อมครอบครัว
และวัฒนธรรมการค้าช่วยเหลือกลมให้พระยารัษฎานุฯ มีความสามารถด้านการบริหารและเจรจาต่อรองตั้งแต่
เยาว์วัย แม้ว่าท่านจะไม่ได้รับการศึกษาอย่างเป็นทางการและไม่สามารถเขียนหนังสือได้ด้วยตนเอง ท่านกลับมี
ความสามารถทางภาษาโดดเด่น สามารถสื่อสารได้ถึง 9 ภาษา รวมทั้งไทย อังกฤษ มลายู ฮินดู และจีนหลายสำเนียง
พร้อมทั้งสามารถเรียบเรียงเอกสารและจดหมายหลายภาษาโดยอาศัยผู้ช่วย ประสบการณ์จากการเดินทางไปยังหัว
เมืองต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้ท่านมีความรอบรู้กว้างขวาง เข้าใจวิถีชีวิต วัฒนธรรม การเมือง
และการค้าของหลายชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้การบริหารงานราชการประสบความสำเร็จ (ผ้น จันทรพาน,
2541) พระยารัษฎานุฯ เข้ารับราชการเมื่ออายุ 25 ปี เริ่มจากมหาดเล็กในรัชกาลที่ 5 และได้รับเลื่อนยศเป็น
พระอัษฎกตทิสรัทธา ก่อนดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองกระบี่ ต่อมาเป็นเจ้าเมืองตรัง และสุดท้ายได้รับแต่งตั้ง
เป็น สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ซึ่งครอบคลุมพื้นที่สำคัญของภาคใต้ฝั่งตะวันตกของสยาม ในฐานะ
สมุหเทศาภิบาล ท่านได้วางรากฐานการบริหารบ้านเมืองอย่างเป็นระบบ ส่งเสริมเศรษฐกิจและการค้าภาคใต้ การ
พัฒนาเหมืองแร่ การจัดทำถนนเชื่อมโยงเมืองและแหล่งเศรษฐกิจ รวมทั้งการวางระบบคมนาคมและสาธารณูปโภค
ซึ่งช่วยสร้างความมั่นคงให้กับมณฑลภูเก็ตและหัวเมืองใกล้เคียงในยุคที่มีภัยจากต่างชาติและความขัดแย้งในท้องถิ่น
(กรมศิลปากร, 2556) ด้านเศรษฐกิจ พระยารัษฎานุฯ สนับสนุน เหมืองแร่ดีบุกและแร่ตะกั่วของภูเก็ต ซึ่งเป็นแหล่ง
รายได้หลักของมณฑล พร้อมทั้งจัดระเบียบการเก็บภาษีเพื่อความเป็นธรรมและมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ท่านยัง
ส่งเสริมการเกษตรและประมงในภูเก็ต เช่น การปรับปรุงการปลูกข้าว พัฒนาการเลี้ยงสัตว์ และส่งเสริมการประมง
ชายฝั่ง เพื่อให้เกษตรกรและชุมชนมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ อีกทั้งท่านยังสนับสนุนการค้าระหว่างมณฑลภูเก็ตกับ
เมืองมลายูและสิงคโปร์ ทำให้ภูเก็ตเป็นศูนย์กลางการค้าทางทะเลที่มั่นคงและน่าเชื่อถือ (กรมศิลปากร, 2556) ด้าน
สังคม พระยารัษฎานุฯ จัดสร้าง ถนนสายสำคัญในภูเก็ตและเชื่อมเหมืองแร่ เช่น ถนนรัชฎานุสรณ์ และถนนซิมบี๊
เพื่อให้ชาวเมืองและแรงงานสามารถสัญจรได้สะดวกและปลอดภัย นอกจากนี้ยังวางระบบตำรวจและรักษาความ



สงบเรียบร้อย จัดสวัสดิการพื้นฐานแก่ราษฎร เช่น การจัดการน้ำท่วมและปรับปรุงสภาพตลาด ทำให้เมืองภูเก็ตมี
ความเป็นระเบียบ สะดวกต่อการค้าและการดำรงชีวิต รวมทั้งส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชายฝั่ง
ตะวันตก (กรมศิลปากร, 2556) ด้านการทูต พระยารัษฎาฯ ใช้ความรู้และภาษาที่หลากหลายในการติดต่อกับ
ชาวต่างชาติ ทั้งพ่อค้าอังกฤษ จีน และมลายู ทำให้เกิดความร่วมมือด้านการค้าระหว่างประเทศ อีกทั้งเป็นที่ยอมรับ
ของนักการทูตชาวยุโรป มณฑลภูเก็ตภายใต้การบริหารของท่านจึงมีความมั่นคงและน่าเชื่อถือในสายตาชาวต่างชาติ
ความสามารถด้านการเจรจาและการทูตยังช่วยลดความขัดแย้งในพื้นที่ชายฝั่งตะวันตกของสยามอย่างมาก พระ
ยารัษฎาฯ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. 2456 แม้เหตุการณ์นี้จะเป็นโศกนาฏกรรม แต่ชื่อเสียงของท่านยังคงเป็นที่
เคารพรักจากข้าราชการ ชาวไทย และชาวต่างชาติ ผลงานของท่านสะท้อนความเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล
ความรู้รอบรู้ทางภาษาและวัฒนธรรม ความซื่อสัตย์ และความสามารถในการบริหารราชการ ท่านจึงถือเป็นนัก
บริหารและนักปกครองชั้นนำของสยามในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ที่สร้างความเจริญให้กับมณฑลภูเก็ตและภาคใต้ของ
สยามอย่างยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (ผิน จันทราบาน, 2541; กรมศิลปากร,
2556)

3. พลโท พระยารัษฎางค์ภูมิกโร (ม.ร.ว.สิทธิ สุทัศน์) ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต พ.ศ.
2456 – 2463 เกิดเมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2419 เป็นบุตรของหม่อมเจ้าอลองกรณ์ สุทัศน์ และหม่อมเจ้ามรกต
(ราชสกุลเดิม นิลรัตน์) ท่านได้รับการศึกษาเบื้องต้นจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ก่อนที่จะโปรดเกล้าฯ ให้
ออกไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษใน พ.ศ. 2435 และเข้าศึกษาวิชาทหาร ณ โรงเรียนนายร้อยทหารบกแซนด์
เฮิร์สต์ (Royal Military Academy Sandhurst) เมื่อ พ.ศ. 2441 หลังสำเร็จการศึกษา ท่านกลับมารับราชการเป็น
นายเวรรายงาน กรมเสนาธิการทหารบก (Siam Renaissance, 2562) ระหว่างดำรงตำแหน่งราชการ พระยารัษฎา
วงค์ภูมิกโรได้รับพระราชทานยศและตำแหน่งสำคัญหลายระดับ ได้แก่ ร้อยตรี (พ.ศ. 2441) ร้อยโท (พ.ศ. 2445)
ร้อยเอก (พ.ศ. 2446) พันตรี และหม่อมมนเรนทราชา (พ.ศ. 2447) พันเอก (พ.ศ. 2449) พลตรี (พ.ศ. 2452) พระยา
พิชัยสงคราม (พ.ศ. 2453) พลโท มหาอำมาตย์โท พระยาสุรินทราชา สยามาธิราชภักดี พิริยพาหะ (พ.ศ. 2456)
และพระยารัษฎางค์ภูมิกโร วิชัยสงคราม รามภักดี พิริยพาหะ (พ.ศ. 2463) นอกจากนี้ ท่านยังดำรงตำแหน่งสำคัญ
หลายแห่ง เช่น ผู้บัญชาการทหารบกมณฑลนครราชสีมา (พ.ศ. 2451) ผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ 10 (ร้อยเอ็ด)
จเรทหารปืนใหญ่ (พ.ศ. 2453) และแม่ทัพที่ 3 (กรุงเทพฯ) พ.ศ. 2455 ใน พ.ศ. 2456 พระยารัษฎางค์ภูมิกโรได้รับ
แต่งตั้งเป็น สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ซึ่งเป็นตำแหน่งสำคัญในการบริหารและพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตก
ของสยาม ท่านมีบทบาทในการจัดระเบียบการปกครอง ส่งเสริมเศรษฐกิจและสังคมในภูเก็ต ทั้งการพัฒนา
สาธารณูปโภค ถนนหนทาง การค้าเหมืองแร่ และกิจการประมง ตลอดจนสร้างความมั่นคงให้กับเมืองภูเก็ต
นอกจากนี้ ท่านยังดำรงตำแหน่งแม่ทัพที่ 1 (กรุงเทพฯ, พ.ศ. 2463) อัครราชทูตสยามประจำสหรัฐอเมริกา (พ.ศ.
2469) และฝรั่งเศส (พ.ศ. 2471) รวมทั้งสมุหราชองครักษ์ (พ.ศ. 2475) ก่อนจะออกจากราชการและรับ
พระราชทานเบี้ยบำนาญด้วยเหตุสูงอายุ (ราชกิจจานุเบกษา, 2456) พลโท พระยารัษฎางค์ภูมิกโรยังมีบทบาทสำคัญ
ในการรับใช้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการเสด็จประพาสทวีปยุโรปครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2450) ท่าน
ได้รับพระราชทานตำแหน่งราชองครักษ์ประจำพระองค์ ทำหน้าที่จดหมายเหตุระยะทาง รับและรวบรวมข่าวสาร
หนังสือพิมพ์ การ์ดเชิญ และใบรายการอาหาร-เครื่องดื่ม นำกราบบังคมทูลพระองค์ รวมทั้งช่วยสมุหราชองครักษ์
และราชเลขาในการรับรองแขกทั้งทางราชการและส่วนตัว โดยท่านจดหมายเหตุระยะเวลาดังตั้งแต่วันแรกที่
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินออกจากกรุงเทพฯ จนถึงพระราชพิธีประเวศพระราช
มณเฑียร รวมกว่า 7 เดือนเศษ เป็นหนังสือทั้งสิ้น 47 ตอน ส่วนงานจดหมายเหตุของท่านเน้นรายละเอียดบุคคล วิถี
ชีวิต และสภาพบ้านเมืองของชาวต่างประเทศอย่างชัดเจน (Siam Renaissance, 2562) พลโท พระยารัษฎางค์ภูมิก
โร (ม.ร.ว. สิทธิ สุทัศน์) อนิจกรรมเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2497 รวมพระชนมายุ 78 พรรษา ชีวิตและการ
ทำงานของท่านสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถ ความซื่อสัตย์ และวิสัยทัศน์กว้างไกลในการบริหารราชการ รวมถึง
บทบาทสำคัญในการพัฒนามณฑลภูเก็ตให้มั่นคงและเจริญรุ่งเรืองในยุคสมัยรัชกาลที่ 5-6 (Siam Renaissance,
2562; ราชกิจจานุเบกษา, 2456)

4. พระสุรินทราชา (นกยูง วิเศษกุล) ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2463 – 2468 เกิด
เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2418 เป็นบุตรของพระอินทราชา (สมบุญ วิเศษกุล) และท่านนุ่น (แม่วัน, 2504)
ในวัยเยาว์ ท่านได้รับการศึกษาอักษรสมัย ณ โรงเรียนที่พระราชวังนันทอุทยาน เรียกว่า “สวนอนันต์” ซึ่งใน



ขณะนั้นมีการเรียนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ หลังจากนั้นโรงเรียนถูกย้ายไปยังโรงเรียนสุนันทาลัย (ปัจจุบันคือโรงเรียนราชินี) พระยาสุรินทรราชาได้ศึกษาจนจบหลักสูตรและได้รับเกณฑ์ให้เป็นล่ามประจำสมเด็จพระเจ้าชาร์แห่งรัสเซียที่เสด็จเยือนประเทศไทย จากนั้นได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ 5 เมื่ออายุ 15 ปี และเป็นครูผู้ช่วยในโรงเรียนสุนันทาลัย ก่อนที่จะเข้าศึกษาวิชาวิศกษัตริศ ณ โรงเรียนเด็ก ตำบลถนนบำรุงเมือง (ปัจจุบันคือโรงเรียนเบ็ญจมราชูทิศ) ซึ่งมีครูใหญ่ชาวอังกฤษ ชื่อ นาย ยี. เอช. กรินรอด พระยาสุรินทรราชาเป็นหนึ่งในนักเรียนเริ่มต้นสามคน (แม่วัน, 2504) เมื่อ พ.ศ. 2436 พระยาสุรินทรราชาได้เข้ารับราชการเป็นครูโรงเรียนราชกุมาร โดยถวายพระอักษรแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอหลายพระองค์ รวมถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้าอัญญาองค์เดชาวุธเป็นพิเศษ ต่อมาใน พ.ศ. 2439 พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ท่านตามเสด็จสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถไปศึกษาต่อที่อังกฤษ และไปประจำราชสำนักกรุงเปโตกราด ประเทศรัสเซีย หลังจากกลับประเทศแล้ว ท่านได้รับตำแหน่งผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียนข้าราชการพลเรือน และต่อมารับราชการในตำแหน่งปลัดกรมสรรพากรนอก เลขาธิการประจำพระองค์สมเด็จพระยุพราช และเลขาธิการหอพระสมุทวชิรญาณ (แม่วัน, 2504) ใน พ.ศ. 2453 พระยาสุรินทรราชาได้รับแต่งตั้งให้เป็น เกษตรมณฑลภูเก็ต และต่อมาใน พ.ศ. 2463 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ตลอดจนถึง พ.ศ. 2466 ระหว่างดำรงตำแหน่ง ท่านมีบทบาทสำคัญในการพัฒนามณฑลภูเก็ต ทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐาน เช่น การตัดถนน สร้างสถานที่ราชการ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนถึงสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างข้าราชการ พ่อค้า และราษฎร พระยาสุรินทรราชาได้รับความเคารพรักและนับถือจากชาวภูเก็ตอย่างกว้างขวาง นอกจากบทบาทในภูเก็ตแล้ว ท่านยังรับราชการในตำแหน่งสำคัญหลายแห่ง ได้แก่ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช และอธิบดีกรมนคราธิการในกระทรวงมหาดไทย ก่อนจะกราบถวายบังคมลาออกจากราชการเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2475 หลังรับราชการนานถึง 31 ปี พระยาสุรินทรราชาถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2485 (แม่วัน, 2504) พระยาสุรินทรราชาเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และซื่อสัตย์ต่อราชการไทย ตลอดจนเป็นที่รักและเคารพของบรรดาข้าราชการและประชาชนทั้งในกรุงเทพฯ และมณฑลภูเก็ต บทบาทของท่านสะท้อนให้เห็นถึงวิสัยทัศน์กว้างไกลและความมุ่งมั่นในการพัฒนาประเทศสยามในยุคสมัยรัชกาลที่ 5-6 (แม่วัน, 2504)

5. หม่อมเจ้าสุภะดิเดช ชยางกูร ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2468 - 2473 เป็นพระโอรสลำดับที่ 1 ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยานุชิต กรมหมื่นพงศาตติกรมหิปป ประสูติเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2424 (ชยุต ศาตะโยธิน, 2563) ทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ให้การศึกษาขั้นพื้นฐานและปลูกฝังวิชาความรู้แก่บรรดาเจ้านายและข้าราชการไทยในสมัยนั้น หลังจากสำเร็จการศึกษา หม่อมเจ้าสุภะดิเดชทรงเข้ารับราชการและดำรงตำแหน่งสำคัญหลายแห่ง ในจำนวนนี้ทรงเป็น เทศาภิบาลมณฑลราชบุรี และยังดำรงตำแหน่ง นายกองตรีเสือป่าประจำกองเสือป่ามณฑลราชบุรีอีกด้วย ในช่วงที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเปิดอาคารเรียนหลังแรกและพระราชทานนามโรงเรียน หม่อมเจ้าสุภะดิเดชได้เป็นผู้ถวายรายงานเกี่ยวกับการสร้างโรงเรียน ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทของท่านในการสนับสนุนการศึกษาและพัฒนาศึกษาในมณฑลต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง (ชยุต ศาตะโยธิน, 2563) ต่อมา ในส่วนของ มณฑลภูเก็ต พระยาศรีเสนา (ฮะ สมบัติศิริ) ดำรงตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2473-2475 ซึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญในการบริหารและพัฒนามณฑลภูเก็ต ทั้งด้านการปกครองและสวัสดิการของประชาชน แม้ว่าข้อมูลรายละเอียดโครงการของพระยาศรีเสนาจะไม่ปรากฏชัด แต่การดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลในช่วงนั้นสะท้อนถึงความไว้วางใจและความสามารถในการบริหารงานราชการของท่าน หม่อมเจ้าสุภะดิเดชสิ้นชีพิตักษัยเมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน พ.ศ. 2498 นับเป็นบุคคลผู้ทรงคุณูปการต่อราชการไทยและสังคมไทยในหลายมิติ ทั้งด้านการศึกษา การปกครอง และการพัฒนาท้องถิ่น (ชยุต ศาตะโยธิน, 2563)

6. พระยาศรีเสนา (ฮะ สมบัติศิริ) ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2473 - 2475 เกิดเมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2434 ท่านเป็นผู้มีพื้นเพมาจากครอบครัวไทยที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาและการบริหารราชการในวัยเยาว์ พระยาศรีเสนาได้ศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ก่อนที่จะเป็นคนไทยกลุ่มแรก ๆ ที่ไปศึกษาด้านการปกครองที่ London School of Economics ประเทศอังกฤษ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้ท่านมีความรู้ความสามารถในการบริหารและปกครองอย่างเป็นระบบ พระยาศรีเสนาเริ่มรับราชการทางฝ่ายปกครองด้วยตำแหน่ง หลวงจรุณย์พินิจ เป็นผู้ตรวจการในกระทรวงมหาดไทย จากนั้นได้เลื่อนเป็น พระจรุณย์พินิจ และเข้ารับ



ตำแหน่ง ปลัดมณฑลอุบล ต่อมาได้ย้ายไปเป็น ปลัดมณฑลปัตตานี ใน พ.ศ. 2461 และได้รับตำแหน่ง ผู้ว่าราชการจังหวัดปัตตานี ใน พ.ศ. 2465 ก่อนจะกลับเข้ารับราชการในกระทรวงและเลื่อนเป็น พระยาศรีเสนา ผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ใน พ.ศ. 2469 ต่อมาเป็น ปลัดบัญชาการกองสมุหเทศาภิบาลพระนคร ใน พ.ศ. 2471 และดำรงตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลจันทบุรี ก่อนที่จะย้ายมาดำรงตำแหน่ง สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ระหว่าง พ.ศ. 2473-2475 ในช่วงดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต พระยาศรีเสนาได้รับความเคารพนับถือจากบรรดาข้าราชการ พ่อค้า และราษฎรในท้องถิ่น เนื่องจากท่านมีความรอบรู้ด้านการบริหาร และได้สนับสนุนกิจกรรมราชการและการพัฒนาพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เช่น การวางระบบราชการ การส่งเสริมกิจการสาธารณูปโภค และการสร้างความมั่นคงในท้องถิ่น แม้ว่าราชการในมณฑลภูเก็ตจะเปลี่ยนรูปแบบหลังการปฏิวัติการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระยาศรีเสนาก็ได้กลับเข้ารับตำแหน่ง ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2475 เป็นต้นไป และไม่มีผู้ใดได้รับการแต่งตั้งเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตต่อจากท่าน นอกจากบทบาทด้านการบริหารราชการ พระยาศรีเสนายังมีเกียรติประวัติสำคัญในระดับชาติ ได้แก่ การดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ พ.ศ. 2487 และ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ใน พ.ศ. 2489 รวมทั้งดำรงตำแหน่ง อัครราชทูตไทยประจำกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น ระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง และได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็น องคมนตรี ตั้งแต่ พ.ศ. 2501 จนถึงวันที่ท่านถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2525 พระยาศรีเสนาแต่งงานกับ คุณหญิงฉวีลหวิง (สกุลเดิม ประทีปเสนา) และมีบุตรชายคือ พินิจ สมบัติศิริ พระยาศรีเสนาเป็นตัวอย่างของข้าราชการไทยที่มีความสามารถทั้งด้านการบริหารท้องถิ่นและการปฏิบัติราชการระดับชาติ โดยเฉพาะในมณฑลภูเก็ต ซึ่งท่านได้ทิ้งร่องรอยของความเป็นผู้นำและความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างชัดเจน (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต, 2558)

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าถึงบทบาทของสมุหเทศาภิบาล ในมณฑลภูเก็ต พ.ศ. 2435 -2476 ผลการวิจัยพบว่า การปกครองมณฑลเทศาภิบาลของสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นกลไกสำคัญในการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่รัฐส่วนกลาง และลดอิทธิพลของเจ้าเมืองและระบบกินเมืองเดิม ผลการวิจัยพบว่า สมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2435-2476 มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการวางรากฐานและขับเคลื่อนการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตก ซึ่งมีความสำคัญทั้งในเชิงเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะจากกิจการเหมืองแร่ดีบุกและการติดต่อค้าขายกับชาติตะวันตก

1. ในด้านการปกครอง สมุหเทศาภิบาลทำหน้าที่รวมศูนย์อำนาจของรัฐเข้าสู่ส่วนกลาง โดยจัดตั้งและควบคุมโครงสร้างราชการส่วนภูมิภาคตามแบบส่วนกลาง ครอบคลุมหน่วยงานด้านมหาดไทย ตำรวจ ยุติธรรม การคลัง และสาธารณสุข พร้อมกับการแบ่งเขตการปกครองเป็นเมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านอย่างชัดเจน ส่งผลให้การบริหารราชการ การบังคับใช้กฎหมาย และการรักษาความสงบเรียบร้อยในมณฑลภูเก็ตมีความเป็นระบบ มีแบบแผน และมีประสิทธิภาพสูง

1.1 พระยาพิโกษา พระยาพิโกษาในฐานะสมุหเทศาภิบาลระยะแรกของมณฑลภูเก็ต มีบทบาทสำคัญในเชิง “การวางรากฐานเชิงสถาบัน” มากกว่าการพัฒนานโยบายเฉพาะด้าน บทบาทหลักของท่านคือการทำให้ระบบมณฑลเทศาภิบาลซึ่งเป็นนโยบายจากส่วนกลางสามารถดำเนินการได้จริงในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตก ซึ่งเดิมมีโครงสร้างอำนาจแบบกระจายอยู่ในมือเจ้าเมืองและกลุ่มอิทธิพลท้องถิ่น การจัดตั้งเขตการปกครองเป็นเมือง อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ตลอดจนการกำหนดอำนาจหน้าที่ของข้าราชการในหัวเมือง เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้รัฐส่วนกลางสามารถเข้ามาควบคุมพื้นที่ได้โดยตรง บทบาทของพระยาพิโกษาจึงสะท้อนการเปลี่ยนผ่านจาก “รัฐแบบจารีต” ไปสู่ “รัฐราชการสมัยใหม่” อย่างชัดเจน

1.2 พระสุรินทราชา พระสุรินทราชามีบทบาทในช่วงที่โครงสร้างมณฑลเทศาภิบาลเริ่มมีความมั่นคงแล้ว บทบาทของท่านจึงเน้นที่การ “รักษาเสถียรภาพและความต่อเนื่องของระบบ” มากกว่าการวางรากฐานใหม่ การควบคุมและกำกับการทำงานของข้าราชการในสังกัด การดูแลหน่วยงานด้านมหาดไทย ตำรวจ และยุติธรรม ให้ดำเนินงานตามระเบียบราชการสมัยใหม่ เป็นกลไกที่ช่วยทำให้การรวมศูนย์อำนาจของรัฐดำเนินไปอย่างราบรื่น ในบริบทของมณฑลภูเก็ตซึ่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และมีแรงงานต่างชาติเป็นจำนวนมาก การรักษาความสงบเรียบร้อยและการบังคับใช้กฎหมายอย่างสม่ำเสมอจึงเป็นภารกิจสำคัญ บทบาทของพระสุรินทราชาสะท้อนภาพของสมุหเทศาภิบาลในฐานะ “ผู้ค้ำจุนระบบราชการ” ของรัฐส่วนกลางในระดับพื้นที่



1.3 หม่อมเจ้าสุภะดิเดช ชยางกูร หม่อมเจ้าสุภะดิเดช ชยางกูร มีบทบาทในช่วงเปลี่ยนผ่านที่รัฐสยามเผชิญความท้าทายทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บทบาทของท่านเน้นการบริหารงานราชการให้มีความเป็นระบบ ระเบียบ และมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับมาตรฐานราชการส่วนกลาง

2. ด้านเศรษฐกิจ สมุหเทศาภิบาลมีบทบาทสำคัญในการควบคุมกิจการเหมืองแร่ดีบุก ซึ่งเป็นฐานเศรษฐกิจหลักของมณฑลภูเก็ต โดยทำหน้าที่กำกับการจัดเก็บภาษีอากร การควบคุมสัมปทานเหมือง และการจัดการปัญหาแรงงานเหมืองที่ส่วนใหญ่เป็นแรงงานจีน นอกจากนี้ สมุหเทศาภิบาลยังทำหน้าที่ประสานผลประโยชน์ระหว่างรัฐ นายทุนท้องถิ่น และพ่อค้าต่างชาติ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐ ลดความขัดแย้ง และสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

2.1 พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีเป็นสมุหเทศาภิบาลที่มีบทบาทด้านเศรษฐกิจโดดเด่นที่สุดในมณฑลภูเก็ต บทบาทของท่านครอบคลุมตั้งแต่การจัดระเบียบการจัดเก็บภาษีอากร การควบคุมสัมปทานเหมืองแร่ ไปจนถึงการบริหารจัดการแรงงานเหมือง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานจีน การประสานผลประโยชน์ระหว่างรัฐ กลุ่มนายทุนท้องถิ่น และพ่อค้าต่างชาติ เป็นบทบาทสำคัญที่ช่วยลดความขัดแย้งและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในพื้นที่ บทบาทของพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดีจึงสะท้อนการทำงานของรัฐบาลสยามในการ “ผนวกเศรษฐกิจท้องถิ่นเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจของรัฐชาติ” อย่างเป็นรูปธรรม

2.2 พลโท พระยาวิชิตวงศวุฒิไกร ในช่วงที่พลโท พระยาวิชิตวงศวุฒิไกร ดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต บริบททางการเมืองและเศรษฐกิจของพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตกของสยามมีความอ่อนไหวอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรแร่ดีบุกซึ่งมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของรัฐ และมีการติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างใกล้ชิด บทบาทของสมุหเทศาภิบาลในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการรักษาความสงบเรียบร้อยในเชิงการทหารหรือการปกครองเท่านั้น หากแต่ขยายครอบคลุมไปถึงการควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของรัฐและอธิปไตยของประเทศโดยตรง พลโท พระยาวิชิตวงศวุฒิไกร ในฐานะข้าราชการระดับสูงที่มีพื้นฐานด้านการทหาร ได้ทำหน้าที่สำคัญในการประสานบทบาทด้านความมั่นคงเข้ากับการบริหารเศรษฐกิจของมณฑลภูเก็ต โดยเฉพาะการกำกับดูแลกิจการเหมืองแร่ดีบุกและแรงงานเหมือง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจก่อให้เกิดความไม่สงบทางขาดการควบคุมอย่างเป็นระบบ การควบคุมแรงงานเหมืองซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานจีนจำนวนมาก จึงเป็นทั้งมาตรการด้านเศรษฐกิจและมาตรการด้านความมั่นคง เพื่อป้องกันความขัดแย้งทางแรงงาน การรวมกลุ่มที่อาจกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐ และการแทรกแซงจากอิทธิพลภายนอก นอกจากนี้ บทบาทของพลโท พระยาวิชิตวงศวุฒิไกร ยังสะท้อนให้เห็นถึงการใช้สมุหเทศาภิบาลเป็นกลไกของรัฐส่วนกลางในการควบคุมพื้นที่เศรษฐกิจที่มีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ การกำกับดูแลกิจการเหมืองแร่ในช่วงเวลาดังกล่าวมิได้เป็นเพียงการจัดเก็บรายได้หรือควบคุมสัมปทานเท่านั้น หากแต่เป็นการรักษาดุลยภาพระหว่างผลประโยชน์ของรัฐสยาม กลุ่มนายทุนท้องถิ่น และพ่อค้าหรือบริษัทต่างชาติ เพื่อไม่ให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจนำไปสู่การบั่นทอนอำนาจอธิปไตยของรัฐ

3. ด้านความมั่นคงและความสงบเรียบร้อย สมุหเทศาภิบาลมีหน้าที่ควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และมีการติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างใกล้ชิด โดยทำหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย รักษาความสงบเรียบร้อย และป้องกันความไม่สงบที่อาจส่งผลต่ออธิปไตยและผลประโยชน์ของรัฐในระดับภูมิภาค ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าบทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการบริหารราชการทั่วไป แต่ยังทำหน้าที่เป็นตัวแทนของรัฐส่วนกลางในการแทรกซึมอำนาจและนโยบายสู่สังคมท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า สมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตเป็นกลไกสำคัญของรัฐสยามในการรวมศูนย์อำนาจและสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตก ทั้งในด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และความมั่นคง ผลการศึกษายังยืนยันแนวคิดของนักวิชาการไทยหลายท่าน ได้แก่ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่มองว่ามณฑลเทศาภิบาลเป็นเครื่องมือในการรวมศูนย์อำนาจและลดอิทธิพลเจ้าเมือง (ดำรงราชานุภาพ, 2498) ธงชัย วินิจจะกุล ที่ชี้ว่าการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ต้องควบคุมพื้นที่ชายขอบและพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญอย่างใกล้ชิด (ธงชัย วินิจจะกุล, 2556) และชาญวิทย์ เกษตรศิริ ที่มองว่าการปฏิรูปการปกครองเป็นกระบวนการสร้างกลไกของรัฐผ่านระบบข้าราชการ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547)



อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2435–2476 แสดงให้เห็นว่าข้าราชการส่วนกลางซึ่งดำรงตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลสามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนรัฐในการรวมศูนย์อำนาจอย่างชัดเจน ทั้งในด้านการบริหาร การบังคับใช้กฎหมาย การจัดเก็บรายได้ และการควบคุมทรัพยากรสำคัญของรัฐ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับแนวคิดของ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งระบุว่าระบบมณฑลเทศาภิบาลเป็นกลไกสำคัญของรัฐสยามในการลดอำนาจเจ้าเมืองและระบบกินเมือง พร้อมนำอำนาจการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางผ่านข้าราชการส่วนกลาง (ดำรงราชานุภาพ, 2498) ความพิเศษของมณฑลภูเก็ตที่ผลการวิจัยชี้ให้เห็นเพิ่มเติม คือความเข้มข้นด้านเศรษฐกิจ เนื่องจากภูเก็ตเป็นแหล่งทรัพยากรดีบุกซึ่งมีมูลค่าสูงและเชื่อมโยงกับผลประโยชน์ของทั้งรัฐและต่างชาติ การรวมศูนย์อำนาจผ่านสมุหเทศาภิบาลจึงไม่ใช่เพียงการควบคุมการปกครอง แต่เป็นการแทรกแซงฐานเศรษฐกิจของรัฐในระดับภูมิภาค

ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับข้อเสนอของ ธงชัย วินิจจะกูล ที่อธิบายว่าการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ของสยามจำเป็นต้องควบคุมพื้นที่ชายขอบและพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญอย่างใกล้ชิด (ธงชัย วินิจจะกูล, 2556) ในกรณีของภูเก็ต การติดต่อกับชาติตะวันตกอย่างต่อเนื่องและความเชื่อมโยงกับตลาดโลก ทำให้รัฐไม่สามารถปล่อยให้กลไกท้องถิ่นหรือกลุ่มทุนเอกชนดำเนินการโดยอิสระ สมุหเทศาภิบาลจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำให้รัฐสามารถปกครองพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตกได้จริง

ในมุมมองของ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ การปฏิรูประบบราชการสมัยรัชกาลที่ 5 มิได้เป็นเพียงการปรับโครงสร้างสถาบัน แต่เป็นการสร้างกลไกของรัฐผ่านข้าราชการส่วนกลาง (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2547) ผลการวิจัยที่มณฑลภูเก็ตสนับสนุนแนวคิดนี้อย่างชัดเจน เพราะสมุหเทศาภิบาลไม่ได้ทำหน้าที่เพียงบริหารราชการทั่วไป แต่ทำหน้าที่ถ่ายทอดนโยบายและอุดมการณ์ของรัฐสมัยใหม่ลงสู่ชุมชนท้องถิ่น ทั้งด้านการปกครอง เศรษฐกิจ และความมั่นคง นอกจากนี้ การวิเคราะห์บทบาทสมุหเทศาภิบาลรายบุคคลในมณฑลภูเก็ตยังชี้ให้เห็นว่ากระบวนการรวมศูนย์อำนาจมิได้เป็นไปอย่างตายตัว แต่ปรับเปลี่ยนตามบริบทเศรษฐกิจ การเมือง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งเติมเต็มข้อจำกัดของงานวิชาการไทยเดิมที่มีอภิบายระบบมณฑลเทศาภิบาลในเชิงโครงสร้างเพียงอย่างเดียว

เมื่อเปรียบเทียบกับงานของ จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับบทบาทสมุหเทศาภิบาลในภูมิภาคชายฝั่งตะวันตก ผลการวิจัยนี้ยืนยันว่าการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในภูเก็ตเป็นการรวมศูนย์อำนาจทั้งเชิงบริหารและเชิงเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการจัดการทรัพยากรดีบุกและการควบคุมกิจการต่างชาติ (จักรกฤษณ์, 2527)

กล่าวโดยสรุป การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า บทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตมิได้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบราชการส่วนภูมิภาค หากแต่เป็นกลไกสำคัญของรัฐสยามในการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ ควบคุมทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และรักษาอธิปไตยในพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตก ผลการศึกษานี้จึงช่วยยืนยันแนวคิดของนักวิชาการไทยเกี่ยวกับการรวมศูนย์อำนาจของรัฐ พร้อมทั้งเสนอภาพเชิงลึกของการปฏิรูปการปกครองในบริบทพื้นที่เฉพาะอย่างมณฑลภูเก็ต

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการศึกษาบทบาทของสมุหเทศาภิบาลในมณฑลภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2435–2476 สามารถนำไปใช้เป็นกรณีศึกษาเชิงพื้นที่ในการจัดการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ไทยและการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะประเด็นการปฏิรูประบบราชการส่วนภูมิภาคในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อให้เห็นความแตกต่างของการนำระบบมณฑลเทศาภิบาลไปใช้ในหัวเมืองที่มีบริบททางเศรษฐกิจและยุทธศาสตร์เฉพาะ นอกจากนี้ งานวิจัยยังสามารถใช้เป็นฐานความรู้ในการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบกับมณฑลอื่น ตลอดจนช่วยทำความเข้าใจรากฐานของระบบการปกครองส่วนภูมิภาคของไทย และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐส่วนกลางกับทรัพยากรทางเศรษฐกิจในพื้นที่ชายขอบ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาระดับการศึกษาระดับเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของภูเก็ตและภาคใต้ในระยะยาว

